

Barbara de Jong

Carl Doeke Eisma, *Meester Ligthart. 'Wim, Zus, Jet' en al die andere kinderen*. Den Haag: Uitgeverij De Nieuwe Haagsche, 2002. ISBN 90-77032-20-7, 157 blz., 26,75 euro.

In *Meester Ligthart* doet Carl Doeke Eisma verslag van zijn zoektocht naar de Haagse schoolmeester en reformpedagoog Gerard Jan Ligthart (1859-1916). Ligthart is in ons land vooral bekend geworden om schoolleesboekjes als *Ot en Sien* en om zijn methode voor het aanvankelijk lezen met behulp van het leesplankje *Aap-noot-mies-wim-zus-jet*. De kern van zijn werk ligt echter in de ontwikkeling van een methodiek voor het zaakonderwijs, waarbij de leerlingen uit de volksklasse van onze maatschappij op een veel actievere wijze inzicht verwierven in de hen omringende zaakwereld dan in de passieve 'luisterschool' gewoon was.

Eisma's boek is in de eerste plaats prachtig om te zien. Ruim honderd illustraties sieren het werk. Het beeldmateriaal bestaat uit oude foto's van Ligthart en zijn familie, van mensen met wie hij heeft samengewerkt, van zijn School in de Tullingshstraat, evenals tekeningen uit de door Ligthart geredigeerde tijdschriften en schoolboeken. De illustraties in Ligtharts oeuvre waren meestal van de hand van de kunstenaar Cornelis Jetses (1873-1955). Ook Eisma's boek steunt sterk op Jetses' romantische en levendige tekeningen van het kinderleven, die veel lezers ook nu nog zullen aanspreken.

Ook de tekst begint veelbelovend. In het voorwoord stelt professor Kok, emeritushoogleraar orthopedagogiek, dat het hier om een waardevol document gaat, dat niet alleen 'belangrijk is voor de historische pedagogiek', maar zelfs van betekenis is voor de 21e-eeuwse discussie over het normen- en waardenbesef van de toekomstige generaties. Ligthart is nog steeds actueel, omdat hij als geen ander aan de kaak stelde dat ouders, opvoeders en volwassenen de normen en waarden die zij prediken, zelf niet voorleven. Dat maakt nieuwsgierig.

In zijn inleiding geeft Eisma aan dat hij met zijn werk antwoord wil geven op de verzuchting die in de jaren '50 in *De Vacature* door de heer Knoop werd geuit: "Waarom er toch van regeringswege nimmer een opdracht verstrekt is om een gedocumenteerde levensbeschrijving en verhandeling over Ligthart te schrijven." Daarnaast wil hij vooral een chronologisch verhaal vertellen, dat voor een groter publiek van lezers toegankelijk moet zijn. Eisma gebruikt het woord biografie in zijn inleiding niet. Toch lijkt hij tussen de regels een biografie te willen schrijven. Hij besluit zijn boek immers met het volgende citaat van Ligtharts hand: "De goede biographie verhaalt de ontwikkeling van 't innerlijk leven der mannen van beteekenis. Ze dringt door tot het diepst hunner ziel, tracht hun aanleg te bepalen, poogt na te gaan, hoe deze door verschillende perioden heen tot rijpheid komt en let meer op de daden, waarin de groeiende ziel zich openbaart, dan op de feiten, die invloed hebben of kunnen hebben op haar groei. Ofschoon ze de laatste natuurlijk niet verwaarloost."

De vraag is of de auteur dit heeft waargemaakt.

In het eerste hoofdstuk beschrijft hij met behulp van Ligtharts *Jeugdherinneringen* Ligtharts kinder- en jeugd jaren in het sappelende kruideniersgezin in de Amsterdamse Jordaan. Zo valt te lezen over zijn ouders en de kruidenierswinkel aan de Egelantiersgracht, over de bewaarschooltjes die hij bezocht en over meesters die zijn schoolleven bedierven dan wel kleur gaven. De kinderavonturen in en om de Jordaan komen aan bod, evenals hoe Ligthart op twaalfjarige leeftijd

min of meer toevallig kwekeling werd. Vervolgens schetst de schrijver zijn ontwikkeling tot onderwijzer op Stadsarmschool nummer 14 in de Amsterdamse Jodenbreestraat. Hij duidt zijn volwassenwording aan en gaat in op de verloving met Rachel Marie Lion Cachet, met wie hij in 1886 zou trouwen.

In het tweede hoofdstuk wijkt Eisma van zijn voornemen een chronologische levensbeschrijving te schrijven af. Vanuit de gedachte dat Ligthart vanaf 1886 tot aan het einde van zijn leven in de Schilderswijk werkte, staat nu deze buurt centraal. Eisma schetst een doorkijkje. De Schilderswijk verschijnt als haven- en arbeidersbuurt, waar nijverheid en verkeer de toon aangaven, en de kwaliteit van de woningen slecht was. De auteur illustreert zijn doorkijkje rijkelijk met een bonte collage van citaten uit het *Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage*.

Het derde hoofdstuk heeft als thema de geschiedenis van de School in de Tullinghstraat tussen de opening in 1872 en de sluiting in 1968. Hoe kort het hoofdstuk ook is, het is mijns inziens het interessantste deel van het boek, omdat Ligthart iets meer in een historische context wordt geplaatst. Eisma levert nieuw bronnenmateriaal aan, namelijk de herinneringen van een zestal leraren en leerlingen die in latere jaren aan de school verbonden waren. Het stuk laat zien hoe vluchtig Ligtharts schoolpedagogiek is geweest, en hoe snel de praktische ideeën onder het stof van de geschiedenis verdwenen. Vanaf de jaren '20 bleven er nauwelijks nog herinneringen aan de praktijk van Ligtharts methodiek bewaard, die toch al tijdens zijn leven tot over de landsgrenzen bekendheid had verworven.

In het vierde hoofdstuk 'Meester in de Schilderswijk' neemt Eisma de draad van zijn chronologische verhaal weer op. Achtereenvolgens beschrijft de auteur de hoogte- en dieptepunten in Ligtharts loopbaan als hoofd der School in de Tullinghstraat tot aan zijn dood. Veel aandacht schenkt hij aan de succesvolle samenwerking met Scheepstra, uitgever Wolters en Cornelis Jetses, die leidde tot het ontstaan van de bekende series leesboekjes zoals *Ot en Sien*, *Pim en Mien* en *De wereld in!* Ook Ligtharts handleiding bij het zaakonderwijs komt uitgebreid aan bod, evenals zijn bijdrage aan Hoogeveens vernieuwde leesplankje *Aap-noot-mies-wim-zus-jet*. Eisma besluit zijn boek opnieuw op een collageachtige manier met een verzameling van foto's en gefotografeerd bronnenmateriaal: Ligtharts onderwijzersakte, geboorteaktes van de kinderen, handschriften en familieportretten.

Opvallend is dat Eisma zich tot een klein aantal bronnen heeft beperkt. Zijn verhaal steunt sterk op het succesverhaal rondom schoolboekjes en het leesplankje. Daarnaast baseert hij zich op de herdenkingsliteratuur, die in de eerste jaren na de dood van Ligthart in 1916 is verschenen. Hij heeft dit proberen aan te vullen met 'nieuwe' herinneringen van oud-leerlingen en vroegere leraren. Maar die mensen zijn niet meer in leven, en de opbrengst is dus mager.

Zonder nadere uitleg heeft de auteur de vele honderden artikelen van Ligtharts hand voor het tijdschrift *School en Leven* laten liggen. Die artikelen zijn belangrijk om tot een nauwkeuriger beeld van Ligthart te geraken. Hier bracht hij vijftien jaar lang, in de bloei van zijn leven, op een toegankelijke en ook persoonlijke wijze wekelijks zijn gedachten over opvoeding, maatschappij, kunst en (jeugd)literatuur tot uiting. In het kader van mijn eigen onderzoek naar Ligtharts pedagogiek heb ik dit omvangrijke materiaal doorgenomen. En ik denk dat als we 'tot het diepst zijner ziel willen doordringen en zijn aanleg willen bepalen', we juist hier moeten zoeken.

Storend vind ik het gegeven dat Eisma niets doet met de vele literatuur die in de jaren '90 over Ligthart is verschenen. Die belangstelling was in het kader van de interesse voor vernieuwingspedagogiek sterk toegenomen. Er verschenen twee proefschriften waarin de man centraal stond, en verscheidene waarin zijn rol tussen andere pedagogen rond 1900 werd belicht. Ook binnen de geschiedenis van

Boekbesprekingen

de kinder- en jeugdliteratuur en de sociale geschiedenis werd aan Ligthart regelmatig aandacht besteed. Kortom: zijn ideeëngoed werd in vele publicaties in verschillende contexten geplaatst. Maar Eisma laat dat allemaal liggen. Zo moet het publiek het uiteindelijk doen met een oppervlakkig beeld waaraan visie ontbreekt. Het is een beeld dat we sinds de jaren '20 eigenlijk al kennen: Jan Ligthart als 'kindervriend', als de 'man achter Ot en Sien' of 'bijzondere-persoon-die-vooral-niet-mag-worden-vergeten'.